

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 66 Ekim 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Volume: 12 Issue: 66 October 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3641>

TARİHTE DEMOKRASİ İÇERİKLİ UYGULAMALARIN SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİNDEKİ YERİ*

DEMOCRACY CONTENT APPLICATIONS IN HISTORY PLACE IN SOCIAL STUDIES EDUCATION

Seyit TAŞER**

Öz

Demokrasi bir devlet biçiminden ziyade yönetim biçimi olarak şekillenmiştir. Aynı zamanda dünya tarihinde özellikle XVII. asırdan itibaren kavram olarak ifade edilmeye başlamıştır. Demokrasinin bazı gerekleri vardır. Bunlardan tamamı belki günümüz demokrasi ile idare olunan ülkelerde mevcuttur veya yine bazı devletler kendilerinde mevcut olduğunu iddia edebilirler. Daha eski tarihlere gidildiğinde ise, demokrasi kavramı olarak olmasa dahi bazı gerekleri uygulamada yer bulabilmekte idi. Özellikle de Türk İslam medeniyetlerinde başta insan hak ve hürriyetleri olmak üzere demokrasiye uygun karşılıklar vardı.

Bu çalışmanın amacı çeşitli sorular kapsamında ifade edilebilir. Bunlar; sosyal bilgiler eğitiminde öğretilen demokrasi kavramı yalnızca yakın dönem tarihsel süreci içerecek şekilde mi algılanıyor? Tarihsel süreçte çok daha eski tarihlere gidildiğinde Türk-İslam medeniyetinin ortaya koymuş olduğu demokratik uygulamalar bugün anlatılan demokrasi konusu içerisinde yeterli düzeyde ifade ediliyor mu? Güncel olarak okutulan ders kitaplarında 18.yy batı demokrasisi mi yoksa tüm tarihsel süreçte yer alan demokrasi tarihi mi veriliyor? Sorularının cevapları bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Araştırmanın yöntem bölümünde nitel bir araştırma metodu olan doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın dokümanlarını öğretmenlerin ve öğrencilerin temel kaynak olarak kullandıkları ve takip ettikleri 2018-2019 eğitim-öğretim yılında 4.- 5.-6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler derslerinde kullanılan ders kitapları ve öğrenci çalışma kitapları oluşturmaktadır. Araştırma verilerinin analizi içerik analizi yapılarak çözümlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler Eğitimi, Demokrasi Eğitimi, Türk İslam Tarihi.

Abstract

Democracy is shaped as a form of government rather than as a form of state. At the same time in the world history, especially XVII. century as a concept began to be expressed. Democracy has some requirements. All of these may exist in the countries governed by today's democracy, or some states may claim that they exist. In the old history, even if not as a concept, democracy was able to find some place in practice. Particularly in Turkish Islamic civilizations, there were appropriate responses to democracy, especially human rights and freedoms.

The aim of this study can be expressed in the context of various questions. These; is the concept of democracy taught in social studies education perceived to include only the recent historical process? When the historical process goes back to much older histories, are the democratic practices revealed by the Turkish-Islamic civilization adequately expressed in the subject of democracy today? Are the 18th-century western democracy or the history of democracy in the entire historical process in the textbooks read today? The answers to the questions constitute the purpose of this study. In the method part of the research, document analysis method which is a qualitative research method was used. In the 2018-2019 academic year, which the teachers and students used as the main source and followed the documents for of the research, the 4th-5th-6th. and 7th grade Social Studies courses. The analysis of the research data was analyzed by content analysis.

Keywords: Social Studies Education, Democracy Education, Turkish Islamic History.

* I. Uluslararası Battalgazi Multidisipliner Çalışmalar Kongresi'nde 7-9 Aralık 2018'de, Malatya'da sunulan ve yayınlanan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi.

Giriş

Demokrasi kavramı ve Fransız ihtilali ardından gelişen anayasal faaliyetler, Batıda Rönesans, Reform ve Aydınlanma Çağı gibi gelişmelerin ardından ele alınmaya başlamıştır. İlk anayasa terminolojik anlamda XVIII. asır sonlarında Amerikan anayasası olarak gösterilir. Fransız anayasası da hemen bunu takip eder. Anayasaların en temel niteliği de insan hak ve hürriyetlerine yer veriyor olmasıdır.

İlk anayasaların ortaya çıkmasında etkili olan Fransız İhtilaline bu dönemde Avrupa'da gelişen fikri akımların Montesque, Rousseau, Machievelli gibi aydınların etkisi olmuştur. Osmanlı Devleti gelişen bu fikri akımın olumsuz şekillerde yansımaları ile mücadele etmiştir. Osmanlı Devleti'ne ilk anda zarar veren milliyetçilik veya hürriyet gibi kavramlar, zaman içerisinde daha etkin, daha faydalı bir hale getirilerek bunlardan olumlu şekilde istifade yolları bulunmuştur. Öyle ki demokrasi de zaman içerisinde özümşenerek, insanların mutluluk ve refahına hizmet edecek bir mahiyet kazandırılarak istenilen veya arzu edilen bir yönetim biçimi olarak değer kazanmıştır. Demokrasinin gelişimi, tüm unsurları ile var olabilmesi uzun yıllar gerektirebilir. Bunun yanı sıra halk nezdinde eğitim ve kültürel seviyenin artışı da demokrasinin daha etkili kullanımını sağlar.

Yönetim biçimleri bir araçtır. Amaç, halkın ekonomik ve sosyal gelişimini sağlama, refah düzeyini artırma, adaleti yayma, uluslararası alanda etkin bir pozisyonda yer alabilmektir. Çok çeşitli yönetim biçimleri tarihten günümüze uygulanabilir. Diğer taraftan günümüzde dahi her bir devletin yönetim sistemleri birbirinden ufak da olsa bazı farklılıklar içermektedir. Bu çalışmada kavramların teorik mahiyetlerinden ziyade içerik olarak ele alındığı takdirde nasıl bir süreç yaşanmış bu noktada bir inceleme yapılmıştır.

İnsan hak ve hürriyetlerinin ifade edilmediği dönemlerde insan haklarının tamamen göz ardı edildiğini iddia etmek mümkün olamayacağı gibi, demokrasinin ifade edilmediği asırlarda demokrasinin gereklerinden bazılarının hiçbir suretle uygulanmadığını söylemek zordur. Diğer taraftan demokrasinin kavram olarak ifade edildiği tarih bundan birkaç asır öncesine gider. Ve bu tarihten günümüze demokratik olduğunu iddia eden bazı devletlerin demokrasinin en temel gereklerinden olan insan hak ve hürriyetleri konusunda gerekli gelişmeyi gösteremedikleri aşîkârdır. Dolayısıyla bir kavramın ifade edilmesinden ziyade içerik kısmı önem taşır. Veya o kavrama dair uygulamalara bakılarak hareket edilmesi daha doğru bir yaklaşım olur.

Demokrasinin en temel gerekliliklerinden biri de çok partili siyasal hayattır. Siyasi partilerin kuruluş süreci ilk defa olmak üzere Amerika veya İngiltere gibi devletlerde XIX. yy. başlarında gerçekleşir. Dolayısıyla siyasi partilerin geçmişten günümüze var oluş süreci de yakın tarihlerde gerçekleşmiştir.

Kavramların terminolojik olarak ele alınması bir tarafa, uygulama konusunda çok eski dönemlerden itibaren veya insanlığın ilk var olduğu anlardan beri aslında demokrasiye uygun gelişmelerle karşılaşılır. Geçmiş tarihlere gidildiği zaman Eskiçağ Yunan medeniyetindeki şehir devletlerinde doğrudan demokrasinin örnekleri görülmektedir.

Bu çalışmada Sosyal Bilgiler Ders kitabında demokrasinin içeriğine uygun tarihi bazı gelişmelerin hangi düzeyde yer aldığı incelenmiştir. Sosyal bilgiler eğitiminde öğrenme alanları içerisinde demokrasi ile doğrudan ilgili üniteler bulunmakla birlikte, diğer öğrenme alanları kapsamındaki ünitelerde de demokrasiyle bağlantılı olaylar veya gelişmeler vardır. Bu bakımdan başta Sosyal Bilgiler 5. Sınıf ders kitabı olmak üzere altı ve yedinci sınıf ders kitapları da incelenmiştir. Tarih okumalarında hak ve hürriyetlere uygun, adaleti temsil eden, görüş ve düşüncelere önem veren çeşitli olaylarla karşılaşmaktadır. Bu hadiselerin ders kitaplarında bulunması tarihe ve ecdadımıza karşı bakış açımızda olumlu ve pozitif yönde kalıcı katkılar sağlayacaktır. Bu nedenle bu tür örneklerin ders kitaplarında sıklıkla bulunması faydalı olacaktır. Bu çalışmada, bu açıdan bir değerlendirme yapılmıştır.

1.Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı ve Demokrasi

Sosyal Bilgiler eğitimi demokrasi kültürünü oluşturma, vatandaşlık bilinci ve şuurunu kazandırma konusunda etkili bir çalışma alanıdır. Bu alana ilave edilebilecek birçok husus bulunmakla birlikte burada belirtilmesi gereken başlıklardan biri de tarih bilincidir. Tarih bilinci gençlerin geçmişi hakkında bildiklerini kavrayarak, analiz ve senteze ulaşabilecek mahiyette bir olgunluk kazanmalarını sağlar ve özgüven duygusunu geliştirir. Türk-İslam tarihi diğer kültür ve medeniyetlere de örneklik teşkil edecek şekilde zenginliğe sahiptir. Bu zenginlik kapsamında bazı örnekler de demokrasinin içeriğine uygun nitelik taşır. Türk-İslam devletlerinde tarihsel süreçte demokrasi tüm unsurları ile var olmasa dahi birçok uygulama

demokratik bir cihet taşımaktadır. Alınan bir karar, padişahın, sadrazamın veya devlet yöneticilerinin bir sözü, hukuki veya idari bir gelişme vb. maddeler kapsamında değerlendirilebilir.

Beşinci sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında 2. Ünite Kültür ve Miras başlığı altında yer alır. Bu üniteye Uygarlıkları Öğreniyorum konusunda eski çağ medeniyetlerinde demokrasinin bir unsuru olan meclisten söz edilmiştir.

Ders kitabında yer bulan "Hititlerde devlet yönetiminde önemli işlerin karara bağlandığı bir meclis bulunmaktaydı. Bu meclise Pankuş adı verilir. Hititlerde çok tanrılı dine inanılırdı. Krallar, tanrılara hesap vermek amacıyla anal adı verilen yıllıklar tuttururlardı" bilgisi meclis ve özellikleri ile ilgilidir (Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 5. sınıf, 2018, 35).

Aynı ders kitabının altıncı ünitesi ise Etkin Vatandaşlık üzerinedir. Bu ünitenin konu başlıklarından biri de "Temel Haklarımızı Öğrenelim"dir. Temel hak ve hürriyetler de demokrasinin gerekleri arasındadır. Bu konu kapsamında temel hak kavramının tanımına değinilir. Buna göre, bir insanın doğuştan sahip olduğu ve insanca yaşayabilmesi için gerekli olan haklara temel hak denir. Temel haklar devlet tarafından anayasa ile korunma altına alınmıştır. İnsanlar yaşamak, eğitim almak, sağlıklı bir yaşam sürmek, özel hayatlarının gizliliği, katılım, düşünce ve özgürlük gibi haklara sahiptirler. Bu kapsamda yer verilen bir diğer konu da, egemenlikle ilgilidir. Demokrasinin en temel düsturlarından biri millet egemenliğidir. Ders kitabında egemenlik, hakim olma ve yönetme anlamına gelen bir kavram olarak tarif edilmiştir. Egemenliğin tanımı " Bir devletin, vatandaşları, o ülkenin sınırları içinde yaşayan yabancılar ve ülke üzerindeki yetkilerinin tümüne egemenlik denir" şeklinde yapıldıktan sonra devamında Millî egemenlik konusuna yer verilir (SBDK 5. sınıf, 2018, 173).

Anlaşılabileceği üzere beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ayrıntılı örneklerle girilmemiştir. Ders kitabında demokrasinin tarihsel uygulamaları kapsamında eski uygarlıklardan Hititlere ait meclisten söz eden bölüm konumuz açısından önem taşır. Bunun dışında temel hak ve hürriyetler ve millî egemenlik konusu ile bağlantı kuracak şekilde detaylı somut örnekler yer almamıştır.

2.Sosyal Bilgiler 6.sınıf Ders Kitabı ve Demokrasi

Sosyal bilgiler ders kitapları geçmişten günümüze önemli gelişmeler kaydetti. Bu alanda yapılan çalışmalar da alan uzmanları veya akademisyenler tarafından takip edilmekte ve bilinmektedir. Ders kitaplarında alan uzmanları, görsel ve dil uzmanlarının da katkılarıyla öğrencilerin gerek dersin amacı, gerek içeriği gerekse öğrenme süreçleri ve dönüt bakımından ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Gelişen teknoloji ve değişen dünyada her geçen gün yeni ihtiyaçların söz konusu olabileceğini belirtmek gerekir. Bu nedenle ders kitabı da zaman içerisinde gelişmek değişmek durumundadır. Herhangi bir kitabı veya ders kitabını okuyan inceleleyen kişi sayısı ne kadar çok olursa aynı oranda yorumsal neticeler olabilir. Bu açıdan bakıldığında şunu ifade etmek mümkündür ki yüzde yüz kusursuz olarak nitelendirilebilecek bir kitap oluşturmak zordur ama her geçen gün eksiklerin dile getirilerek mükemmelle doğru ilerlemenin mümkün olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Demokrasi yukarıda da ifade edildiği üzere halkın mutluluğu için bir araçtır. Bu kapsamda eski Türk devletlerinde yöneticilerin halkın mutluluğunu huzurunu ve gelişmesini arzu ettikleri bilinmektedir. Buna güzel bir örneği olmak üzere Orhun Abideleri'nden ders kitabında söz edilmiştir. Bu yazıtta yöneticilerin halk için gece gündüz çalıştığını uğraştığını görmek mümkündür. Ders kitabında bu husus şu şekilde aktarılır:

"Üstte mavi gök, aşağıda yağız yer yaratıldığında ikisi arasında insanoğlu yaratılmış. İnsanoğlunun üzerine atalarım, dedelerim Bumin ve İstemi Hakanlar tahta oturup Türk halkının devletini ve yasalarını düzenleyip yönetmişler. Dört bucak düşman imiş. Ordular sevk ederek dört bucaktaki halkı kendilerine bağlamışlar. Doğu'da Kingan Dağlarına, Batı'da Demirkapı'ya kadar halklarını yerleştirmişler. Bu iki sınır arasındaki Kök Türkleri düzene sokarak hüküm sürmüşler. Türk halkı, yok olmak üzere imiş, Türk tanrısı, Türk halkı yok olmasın diye babam İleriş Kağan'ı ve annem İlbilge Hatun'u göğün tepesinden tutup daha yükseğe kaldırmış. Babam, devletsiz halkı, Türk örf ve âdetini bırakmış ve halkı atalarının töresine göre yeniden eğitmişler. Ey Oğuz beyleri, halkı işitin: Üstte gök çökmedikçe, altta yer delinmedikçe senin devletini ve töreni kim yıkıp bozabilir". (SBDK 6. sınıf, 2018, 48).

Hz. Muhammed'in Veda Hutbesi olarak bilinen konuşması da anayasal bakımdan önem taşır. Bu kapsamda kadın ve çocuk haklarından söz edilmiştir. İçeriğine ders kitabında şu şekilde yer verilmiştir.

Ey insanlar! Kadınların haklarına riayet etmenizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Dikkat edin! Sizin kadınlar üzerinde hakkınız olduğu gibi onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Kadınlar hususunda Allah'tan korkun ve onlara en iyi şekilde davranın. Arap'ın Arap olmayana, Arap

olmayan Arap'a, beyazın siyaha, siyahın da beyaza hiçbir üstünlüğü yoktur. Allah katında üstünlük ancak takva iledir. Biliniz ki mallarınız da canlarınız da aynı şekilde dokunulmazdır. (SBDK 6.sınıf, 2018, 56).

Türklerin İslamiyet'e girişi meselesi de inanç hürriyetinin bir ürünü olarak tezahür etmiştir. Demokraside yer bulan hürriyetler içerisinde yaşama hakkı ve ibadet ve inanç hürriyeti toplumsal huzurun ve birlikteliğin sağlanabilmesinde oldukça önemlidir. Bu bağlamda ders kitabında Türklerin İslamiyete girmesi meselesi ele alınırken bunun bir tercih olarak zorlama olmadan gerçekleştiği vurgulanmış ve bu da demokratik bir süreci göstermiştir.

II. Haçlı Seferi'nden sonra "Türkler artık acınacak durumda bulunan bu aç, hasta, fakir insanlara karşı savaştan vazgeçip merhamete geldiler. Aç ve fakirlere yemek verdiler; hastalarını tedavi ettiler ve kendilerine para dağıttılar. Böylece dindaşları Rumların zulmünden kaçıp Müslümanlardan himaye ve merhamet arayan üç binden fazla gencin Türklerin tarafına geçtiği söyleniyor. Bu durum üzerine Papaz Odon "Türkler onları Müslüman yapmak için bir zorlamada bulunmadılar." demiştir. (SBDK 6.sınıf, 2018, 77).

İnsanların hayatlarında kendi tercihlerini yapabilmesi ve bu konuda herhangi bir baskı ve zorlama altında olmaması demokrasinin temel gereklerinden biridir. Bu kapsamda yine tarihten bir örnek Mustafa Kemal'e ilgili olmak üzere ders kitabında yer alır. Mustafa Kemal: "...ilk hatırladığım şey okula gitmek meselesiyle ilgilidir. Bundan dolayı annemle babam arasında aşırı bir mücadele vardı. Annem ilahilerle okula başlamamı ve mahalle okuluna gitmemi istiyordu. Gümrük Dairesinde memur olan babam yeni açılan Şemsi Efendi Okuluna devam etmem ve yeni yöntem üzerine okumamdan yanaydı" ifadelerini sarf etmiştir (SBDK 6. sınıf, 2018, 200).

Hz. Muhammed ve ona inanmış Müslümanlar, İslamiyet'i anlatmaya başlayınca çıkarları zedelene İslamiyet'e karşı olan Mekkeliler bu yeni dinin yayılmasına tepki gösterdiler. Müslümanlara baskı ve şiddet uygulamaya başladılar. Zor durumda kalan Müslümanlar, Mekke'den Medine'ye göç etmek durumunda kaldılar. İslam Tarihi'nde 622 yılında Mekke'den Medine'ye yapılan bu göç hareketine Hicret adı verilir. Hicretin ardından Müslümanlar siyasi olarak güçlenmeye başladılar. Hz. Muhammed, Cahiliye Dönemi'nde "Muhammed'ül Emin" olarak tanınmıştır (SBDK 6.sınıf, 2018, 55).

Altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabında demokrasinin içeriğine uygun çok sayıda örnek olaylar bulunmaktadır. Demokrasinin gereklerinden biri sosyal adaletin, gelir dengesinin olmasıdır. Bu bağlamda tarihten güzel bir örneğe ders kitabının ilk ünitesi Birey ve Toplum'da, Birlikte Daha Güçlüyüz başlıklı konuda değinilmiştir. Bu örnek sadaka taşıyla ilgilidir.

Sadaka Taşı İslam medeniyetinin önemli ve güzel bir uygulamasıdır. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde meydanlara camilere ve çeşme yanlarına yardımlaşma amaçlı sadaka taşlarının konulduğuna işaret edilmiştir (SBDK 6. sınıf, 2018, 26).

Aynı ünite "Sorunlarımın Çözümünü Biliyorum" başlıklı konuda demokrasiyle doğrudan ilgili güncel bilgilere yer verilmiştir. Uluslararası Belgeler kısmında Çocuk Hakları İnsan ve Vatandaşlık haklarına temas edilmiştir. Diğer taraftan tarihle de bir bağlantı kurulmuştur. Şu şekilde konu ifade edilir: "Demokratik ülkeler çocuk hakları İnsan hakları, zaman içinde sürekli gelişmekte ve yeni haklar ortaya çıkmaktadır. Çünkü insanca yaşamanın koşulları zamana ve artan ihtiyaçlara göre değişmektedir. Örneğin bundan birkaç yüzyıl önce, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkından söz edilmezdi. Ancak günümüzde çevre kirliliği, böyle bir hakkın varlığını gerekli kılmıştır. Dolayısıyla insan hakları tarihsel süreç içerisinde sürekli gelişmekte ve değişmektedir" (SBDK 6. sınıf, 2018, 30).

Demokrasinin unsurlarından veya olmazsa olmaz maddelerinden biri de toplumda eşit haklara sahip bireylerin bulunmasıdır. Bu siyasi haklarla ilgilidir. Bilhassa kadınlara seçme ve seçilme hakkının 1930'larda verildiği bilinmektedir. Bununla birlikte tarihte kadınların yönetim sürecindeki etkinliği bilinmektedir. Eski Türk devletlerinden bir örnek ders kitabında yer alır. Aynı zamanda demokrasinin diğer bir gereği olan meclisin de örnekleri eski Türk devletlerinde mevcuttu ve üstelik meclisin işleyişinde demokratik uygulamalarla da karşılaşılır. Ders kitabı konuyu şu şekilde ele alır.

"Kağanlık, Türklerle Tanrı tarafından verildiğine inanılan bir görevdi. Bu anlayış Kut olarak adlandırılmıştı. Kut'un kanda olduğuna ve kan yoluyla babadan oğula geçtiğine inanılırdı. Bu da hükümdar öldükten sonra hanedan üyelerinin taht üzerinde hak iddia etmelerine ve kağanlık mücadelesinin çıkmasına neden olurdu. Bu durum ülkenin zayıflamasına veya yıkılmasına yol açabilirdi. Devlet meclisi diyebileceğimiz toy (kurultay), kağanın başkanlığında yapılan boy beylerinin katıldığı toplantıydı. Devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı toya kağanın eşi (hatun) de katılırdı" (SBDK 6. sınıf, 2018, 43). "Anadolu Selçuklularında I. Kılıçarslan'ın hanımı Ayşe Hatun, II. Kılıçarslan'ın kızı Gevher Nesibe Hatun toplumda sözü geçen kadınlardandı" (SBDK 6. sınıf, 2018, 210). "Eski Türklerde kadına büyük değer

verilirdi. Devlet yönetiminde hakanın yanında eşi olan hatun da etkili idi. Öyle ki emirnameler “Hakan ile hatun emrediyor ki...” diye başlardı. Hakan ile hatun yabancı ülkelerin temsilcilerini beraber kabul ederdi. Hatun çeşitli törenlerde, siyasi meclislerde hakanın yanında bulunurdu. Hatun gerektiğinde “Türkan” unvanı ile devleti idare ederdi. Ordu-millet anlayışına sahip Türklerde kadın savaş zamanında asker olarak da görev alırdı” (SBDK 6. sınıf, 2018, 210).

Meclis bahsinde 1920 tarihinde Ankara’da tesis edilen millet meclisine de değinmek gerekir. Zira bu mecliste çok farklı dünya görüşüne sahip vekiller bulunmakla birlikte hepsinin ortak yönü milli mücadelenin başarıya ulaşmasını hedeflemiş olmalarıdır. Vekillerin çok farklı görüş ve düşüncelere sahip olmaları bu ilk meclisin demokratik yönünü gösterir.

Millî Mücadele yıllarında Büyük Millet Meclisindeki farklı görüşlere sahip milletvekillerinin vatanın düşmandan kurtarılması için ortak hareket etmesi buna güzel bir örnektir (SBDK 6.sınıf, 2018, 200).

İslam tarihi ile ilgili çeşitli örnekler de, demokrasiyle ilgili olmak üzere yine altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer almıştır. Bunlardan biri hak ve adaletle ilgili olup, bu konudaki sorumluluğun tüm bireylerde bulunması hakkındadır. Diğeri de anayasal bir çalışma üzerinedir. Demokratik devletlerin en temel özelliği bir anayasaya sahip olmalarıdır. Anayasanın ilk örnekleri de İslam tarihinde görülmektedir.

Hz. Muhammed’e peygamberlik geldikten sonra ona ilk inananlar Hz. Hatice, Hz. Ebubekir, Hz. Ali ve Hz. Zeyd oldu. Hz. Peygamberin sohbetine katılıp ona inanan sahâbe adı verilen kişilerin Müslüman olmalarında yeni dinin zulme, adaletsizliğe, haksızlığa ve akla gelebilecek her türlü kötülüğe karşı durması etkili oldu (SBDK 6. sınıf, 2018, 54).

Hz. Peygamber Müslüman, Yahudi ve Medineli putperestleri bir araya getirerek Medine Sözleşmesi’ni yaptı. Bu sözleşme, ahlak ve adalet ilkeleri açısından oldukça önemlidir (SBDK 6.sınıf,2018,54).

Altıncı sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında Kültür ve Miras ünitesinde İslamiyet’in Doğuşu ve Gelişimi konusunda Medine Sözleşmesi’nin maddelerine yer verilmiştir. Bu maddelerden bazıları: “Müslüman ve Yahudi topluluklar barış içerisinde yaşayacaklardır. Medine’nin savunması birlikte yapılacaktır. Yahudiler dinlerini yaşamakta serbest olacaktır. Müslümanlar ve Yahudiler, kendileri dışında bir topluluk ile yaşanacak anlaşmazlıkta birbirlerinin yanında yer alacaktır. Yahudiler ve Müslümanlar arasında yaşanabilecek anlaşmazlıklarda Hz. Muhammed hakem olarak kabul edilecektir”(SBDK 6. sınıf, 2018, 55).

Demokrasi ile ilgili bir örnek de yakın tarihten verilmiştir. Ders kitabında 15 Temmuz darbe girişimi hakkında bilgiler yer alır. Demokrasi ve darbe yan yana gelebilecek kavramlar değildir. Demokrasiyi savunan halkın mücadelesi ders kitabında şu şekilde yer alır “Ülkemizde bir müdahale girişimi 15 Temmuz 2016 günü yaşandı. Türk ordusunun içine sızmış, demokrasiyi özümsememiş terör örgütü mensupları tüm demokratik kuralları hiçe saydılar. Anayasal düzeni yıkarak ayrı bir hükümet kurmak istediler. Millî iradeyi yok sayarak yönetime zorla el koymaya çalıştılar. 15 Temmuz gecesinde bazı terör örgütü mensupları Boğaziçi Köprüsü’nü ve önemli yolları tanklarla kapattılar. TRT’yi ele geçirip televizyondan darbeyi haklı göstermeye çalışan yayınlar yapmaya başladılar. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’a suikast yapmak istediler” ifadeleri yer alır (SBDK 6.sınıf, 2018, 203).

3-7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı ve Demokrasi

Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yine doğrudan demokrasiyle ilgili üniteler bulunduğu gibi aynı zamanda tarihsel süreçte gerçekleşen çeşitli uygulamalar ifade edilirken aslında demokrasiye uygun olarak addedilebilecek nitelikteki gelişmelere de yer verilmiştir.

Ders kitabının ilk ünitesi olan Birey ve Toplum’da iletişim özgürlüğünden bahsedilir. Hak ve Özgürlüklerimizin anayasa ile güvence altına alınmış olmasından söz edilir. Burada bir etkinlik kapsamında Haberleşme Hürriyeti, Özel hayatın gizliliği, düşünce özgürlüğü vb. hak ve hürriyetlere yönelik örnek davranışlar istenmiştir (SBDK 7.sınıf, 2018, 32).

Düşünce özgürlüğü ve bunun bilimsel alana yansımaları da Ortaçağ’da Türk İslam coğrafyasının gelişmesine neden olmuştur Avrupa’da özgür düşüncenin yasaklandığı Orta Çağ’da İslam coğrafyasında bilimsel gelişmeler altın çağını yaşıyordu. Özgür düşünce ortamı sayesinde yeni fikirler, bilimsel çalışmalar büyük ilgi ve destek görüyordu. Bu bilim insanlarından birisi olan İbn Sina “Bilim ve sanat takdir edilmediği yerden göçer.” sözüyle özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını vurgulamıştır.

Yönetim biçiminin halkın mutluluğu konusunda bir araç olduğu yukarıda vurgulanmıştı. Bununla ilgili en güzel örneklerden birinin ders kitabına alınmış olduğu görülür. Osmanlı tarihinden verilen bu örnek demokrasinin asli veya temel unsurunun uygulandığını gösterir. Bu da “Milleti Yaşat ki Devlet Yaşasın” ifadesidir.

Sosyal bilgiler ders kitabı ikinci ünitesinin başlığı İnsan Yaşat ki Devlet Yaşasın'dır. Burada bu sözün de yer aldığı, Şeyh Edebalı'nın Osman Gazi'ye nasihatine yer verilir (SBDK 7. sınıf, 2018, 52). Ders kitabında demokrasinin kavram çerçevesine uygun yer bulan diğer bilgiler şöyledir: Osmanlı toplumu barış ve kardeşlik içerisinde yaşardı. Örneğin herhangi bir mahallede iki kişi arasında küskünlük olursa mahalle halkı bir araya gelir ve birkaç gün içerisinde küskünleri barıştırırlardı. Eğer barıştıramazlarsa dört gözle bayram beklenir bayramlar barışın ve kardeşliğin vesilesi yapılırdı (SBDK 7. sınıf, 2018, 46). Altıncı sınıf ders kitabında olduğu gibi yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında da kadınların gerek siyasi gerekse sosyal hayatta bulduklarına yer verilir.

Konu şu şekilde yer alır: "Kadına değer vermeyen toplumların sağlam temeller üzerinde durması mümkün değildir. Osmanlı'nın büyümesinde "Bacıyân-ı Rum" denilen kadınların da büyük rolü vardır. Gerektiğinde vatan savunmasına katılan bu kadınlar kültürel, sanatsal, sosyal ve ekonomik alanlarda önemli katkılar sağlamışlardır" (SBDK 7. sınıf, 2018, 54).

Bir devlette demokrasinin gerçekten var olup olmadığı muamelelerin adaleti temsil etmesiyle yakından ilgilidir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve bilhassa devletin daha seri bir biçimde genişlemesiyle ilgili bilinen nedenlerden biri de adaletli tutum ve davranışlardır. Yine bu noktada Osman Bey'in gayr-ı müslim birinden hırsızlık yapan müslim birine gereken cezayı vermiş olması devletin diğer beylikler nezdinde ve halk arasında daha kısa sürede benimsenmesine ve devlet haline gelebilmesine yol açmıştır. Bu örneğin ders kitabında bulunması da ayrıca önem taşır. Bu noktada demokrasiyle ilişkilendirilebilecek iki örnek olay anlatılır. Bunlardan biri Sultan Süleyman'ın hakka hukuka riayeti ve kanunname hazırlanması ile padişahın unvanının da Kanuni olmasıdır. Diğeri de Osman Bey'in adaletli kararıdır. Bu olay şöyle aktarılır:

"Osman Bey'in Adaleti"

"Osman Bey sınırların genişlemesinin yanında şehir hayatının canlanmasına ve ticaretin gelişmesine de önem veriyordu. Örneğin Eskişehir'de kurulan bir pazarda bir Türk'ün Bizanslı tüccardan aldığı bardağın parasını ödememesi üzerine Osman Bey o kişiyi cezalandırarak Bizanslı tüccarın mağduriyetini gidermiştir. Osman Bey'in bu adil tutumu fethettiği yerlerdeki halkın Osmanlı yönetimini benimsemesini kolaylaştırmıştır" (SBDK 7. sınıf, 2018, 59).

Osmanlı Devleti farklı unsurlardan birçok milleti bir arada huzur içerisinde yaşatmıştı. Bununla ilgili ders kitabında: "Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra Ortodoks Patriği ataması ve Ortodoks'lara içişlerinde ve dinî konularda geniş özerklik vermesi bu sistemin ilk uygulamalarından birisidir. Zamanla benzer haklar Ermeniler ve Yahudiler için de sağlanmıştır. Buna göre Ermenilerin başına bir patrik tayin edildiği gibi Musevilere de kendi havralarına sahip çıkma hakkı verilerek dini guruplar arasında denge sağlanmıştır" ifadeleri yer alır (SBDK 7. sınıf, 2018, 62).

Tarihten bir başka örnek de batı medeniyetinden verilebilir. İlk modern anayasal sürecin başlangıcı olarak görülen İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi'nden bahsedilmiştir. İnsanların hakları bakımından hür ve eşit doğduklarını belirten belgenin hürriyet, mülkiyet, güvenlik ve zulme karşı direnme haklarını içerdiği söylenir. Böylece bu gelişmeler, kitaba göre Fransa'da monarşi rejiminin yıkılıp yerine cumhuriyetin kurulmasına neden olmuştur (SBDK 7. sınıf, 2018, 72).

Osmanlı Devleti'nde de anayasal gelişmeler çerçevesinde Sened-i İttifak'a değinilmiştir. Sened-i İttifak demokrasiye giden fiili adımların öncüsüdür. "Sultan II. Mahmud, tımar sisteminin bozulmasından sonra asker ve vergi toplama işini üstlenen ve zamanla bölgelerinde güç kazanan toprak sahibi âyanlarla Sened-i İttifak'ı imzalamıştır(1808). Bu senet sultanın iktidar gücünü kısıtlamıştır" (SBDK 7. sınıf, 2018, 78).

Osmanlı Devleti yalnız insan haklarını değil hayvan haklarını da korumuştur. Bununla ilgili örnekler de ders kitabında değinilmiştir. Mektebi, Bayezid Seyyid Hasan Paşa Medresesi gibi eserlerde bu kuş evlerini görebiliriz. Helmuth Von Moltke (Helmut Fon Molki) "Türkiye Mektupları" adlı eserinde "Türkler hayırseverliklerini hayvanlara karşı bile göstermişlerdir (SBDK 7. sınıf, 2018, 86).

Etkin Vatandaşlık ünitesinde Demokrasi Serüveni başlıklı konu vardır. Bu kapsamda 1215 yılında İngiltere'de ilan edilen "Magna Carta" dan söz edilir. Kralın yetkilerinin sınırlandırılması, krala ait bazı yetkilerin soylulara dağıtılmasından söz edilmiştir. Bu yetkilere sahip olan soyluların da halka bazı hak ve özgürlükler tanınmıştır (SBDK 7. sınıf, 2018, 196).

Demokrasinin en temel unsuru olan meclisin tarihteki örneklerinden biri de kurultay, töre veya meşveret meclisleri idi. Altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabında bu konulara kısmen değinilmişti. Yedinci sınıf ders kitabında konuya şu şekilde değinilir: "Eski Türk devletlerinde adalet bir devlet töresiydi. Hakan bile kanuna aykırı davranırsa cezalandırılırdı. Türk kültüründe "meşveret" kavramı vardır. Meşveret akıl toplamak demektir. Yani en doğruyu bulmak için birilerine danışılmasıdır. Bu işlem kurultayda yapılırdı.

Kurultayda devletin siyasi, askerî ve ekonomik konuları ile ilgili görüşmeler yapılır, kararlar alınır. Kurultaya hakanın eşi de katılırdı” (SBDK 7.sınıf, 2018, 199).

Demokrasinin gereklerinden biri olan halk egemenliği kavram olarak Teşkilat-ı Esasi yani 1921 tarihli anayasada yer alır. Hakimiyet bila kaydı şart milletindir ifadesi demokrasinin temel taşıdır. Erzurum Kongresi kararlarında “Millî kuvvetleri etkin, millî iradeyi hâkim kılmak esastır.” sözüne değinilmiştir. Bu ifade millet iradesine saygı duyulduğunu göstermektedir. Ders kitabında ayrıca Mustafa Kemal’in demokrasi için yaptıklarına yer verilmiştir (SBDK 7.sınıf, 2018, 202).

Ders kitabında Millî Mücadele sırasında Son Osmanlı Meclis-i Mebusan’ının Misak-ı Millî kararlarını alması milletin bağımsızlığı yolunda atılan çok önemli bir adım olarak ifade edilmiştir. Meclis-i Mebusan’ın kapatılıp dağıtılmasıyla 23 Nisan 1920’de TBMM açılmıştır. Farklı kültürlerle ve eğitime sahip insanlar ülkenin farklı yörelerinden gelerek millî egemenlik ve Millî Mücadele uğrunda meclis çatısı altında toplanmışlardır. Atatürk 29 Ekim 1923’te cumhuriyeti ilan ederek millî egemenliği kurumsallaştırmıştır (SBDK 7.sınıf,2018,204). Ders kitabının da 6.ünitesinde de Hâkimiyet Milletindir! Konusu vardır (SBDK 7. sınıf, 2018, 210).

Sonuç

Osmanlı tarihini, Türk İslam Devletlerini, Selçuklu Devletini aynı zamanda yakın tarihi okurken ve incelerken birçok özgün ve gelişmiş uygulamalar dikkat çekmektedir. İdari, hukuki veya örfi kararlardan ve uygulamalardan bazıları demokrasinin içeriğine büyük bir uyum göstermektedir. Çalışmaya başlarken merak konusu olan husus bu demokratik uygulamaların ders kitaplarına yansıyor yansımadağı ile ilgili tespitler yapmaktır. Bu kapsamda “Milleti Yaşat ki Devlet Yaşasın” ifadesi özellikle tarandı. Sonuç olarak bu sözün ünite başlığı olarak 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer bulduğu görüldü. Buna benzer bazı örneklerin de mesela Medine Sözleşmesi gibi anayasal gelişmelerin yine ders kitaplarında yer bulduğu anlaşılmıştır.

Ders kitaplarının önemli bir aşama kaydettiğini, içerik olarak zenginleştiğini güzel örneklerle değerlerin yaşatılmaya çalışıldığını bunun yanında demokrasi kavramının da özüne uyan hususlara ders kitabında mümkün olduğunca yer verildiği görülmüştür. Bunun yanında çeşitli ünitelerde verilen bu örneklerin demokrasiyle ilgisinden bahsedilmesi de gerekebilir. Yani herhangi bir ünite de verilen tarihten bir örneğin şayet demokrasi ile ilişkisi kurulabiliyorsa, ders kitabında konunun demokrasiyle bağlantılı olduğu ifade edilmelidir. Ders kitabında olmayıp, demokrasi içerikli olması itibarıyla ders kitabında bulunsaydı denilebilecek bir örnek de yine İstanbul’un fethi esnasında “Bizans külahı görmektense Osmanlı sarığını yeğleriz” diyen halkın Osmanlı’nın adil idaresine olan güvenleridir. Bu ve buna benzer örneklere ders kitaplarında daha fazla oranda yer verilebilir. Böylece demokrasinin pratikte, tarihte de önemli ölçüde uygulandığı anlaşılır.

KAYNAKÇA

- Şahin, Erhan (2018). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 5.sınıf*. Ankara: Anadolu Yayıncılık.
Yılmaz, Faruk Gökbalp vd. (2018). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 6. Sınıf*. Ankara: MEB Yayınları.
Gültekin, Gökhan (2018). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı,7.sınıf*. Ankara:MEB Yayınları.